

Kərəmov Dilarə Abuzər qızı³
ÇARLİZ DİKKENSİN “OLİVER TVİST” ROMANINDA BİR GƏNCİN
MƏNƏVİ VƏ ƏXLAQİ TƏRBİYESİ

Məlumdur ki, “Oliver Twist” romanı məşhur ingilis yazıçısı Çarlz Dikensin yaradıcılığında Azərbaycan dilinə tərcümə edilən ilk əsərdir. Bu roman Dikensin yaradıcılığında xüsusi yer tutur. Əsər dərin ictimai məzmun, həyat həqiqətini düzgün göstərməsi və bədii vüsəti etibarlı bütün dünya ədəbiyyatında geniş şöhrət qazanmışdır. Öz zamanının ictimai mənzərəsinə geniş əks etdirən, kapitalist-burjua şəraitində yoxsulların ağır vəziyyətini, kiçik yaşlı uşaqların çəkdiyi müsibətləri inandırıcı lövhələrlə təsvir edən bu roman keçən əsrin ingilis ədəbiyyatında tənqidi realizmin ən gözəl nümunələrindəndir.

Əsər yarandıqı vaxtdan indiyə kimi öz bəddi təsir gücünü, idrak əhəmiyyətini itirməyən sənət əsəridir. Əsər dünya xalqlarının bir neçə dillərinə tərcümə olunmuşdur. Əsərdə göstərilən eynəcərlər, dərin ziddiyyətlər hələ bir çox xalqların həyatında dəhşətli fəlakətlər törədir. milyonlar insanları aclıq yoxsulluq içində boğur [1, 120-122].

Böyük ədib Dikensin əsərlərində İngiltərə burjua cəmiyyətinin qüsurlarını sənətkarlığına qələmə almışdır. O hamının bərabərliyə doğru olacağı ictimai mühtü, yoxsulluğun aradan qaldırılması, ideal bir cəmiyyət arzularıdır. Ç. Dikensin “Oliver Twist” əsərində cəmiyyətin ailədə, əxlaqda, insanların xarakterində yaradığı mənfiyyətlər aydınlıqla göstərilir. Xoşbəxt ailənin də, xoşbəxt ictimai quruluşunda yaranması üçün Dikensin şəxsi nümunəni, ayrı-ayrı adamların xeyriyyətlərindən və mərhəmət hissindən doğan gözəl insani fərlər və hərəkətlərini əsas şərt hesab edir. Dikens öz zamanını çox yaxşı duyan, tənqidi ədəb idi. Onun digər əsərləri də, öz parlaqlığı ilə seçilir. Çünki o bütün hadisələri öz gözü ilə görmüşdür. Dikens ömrünün əlli səkkizincini baharınadək vafat etsədə o ömrünün iyirmi beş ili ərzində dərin bir yaradıcılıq yolu keçmişdir.

Müasir ingilis romanlarının parlaq dəstəsinin görkəmli nümayəndəsi olan Dikensin yaradıcılığına “Oliver Twist” əsəri sanki bir coşuq gətirir. Əsər bəddi təsir gücü ilə müəllifə şöhrət gətirmişdir. Bu əsərdə həyatın dibini göstərir, cəmiyyətdə yalnız özü haqqında düşüncələri satqınlığı, riyakarlığıni ifşa edir [2, 358-359]. Ehtiyac üzündən yetimxanalara və yurdsuzlar evinə düşənlərin ağır vəziyyətini o bu əsərdə qeyd edir. “Oliver Twist” bu cəhətdən çox ibrətlidir və maraqlı səhnələrlə doludur. Eyni zamanda Dikens ehtiyac üzündən pozulan, cinayət yoluna sürüklənən yeniyetmələrin taleyini, burjua cəmiyyətinin onların başına gətirdiyi müsibətləri ustalıqla verir. Burada müəllif xüsusən əxlaq və tərbiyyə məsələlərində öz sənətkar mövqeyində möhkəm dayanır. O tarixi və ya fəlsəfi haşiyələrə çıxır, lakin bütün bunlarla yanaşı onun güllüşü və satirası Dikensin sevonları valeh edir. Əsərin sonunda xoşbəxt həyatın şifalı müəllif tərəfindən xeyriyyətlər və rəhimlilik cizgiləri verilsə də, burada mühtin bütün mənfiyyətləri ifşa edilərsə üzə çıxarılır.

Əsər bu mənada təkcə kiçik yaşlı və yeniyetmələrin burjua cəmiyyəti şəraitindəki vəziyyətini göstərməklə qalmır, eyni zamanda həmin cəmiyyətin insanlığa yad və riyakar təbiətini üzə çıxarır. İnsanı çirkinləşdirən, mənəvi cəhətdən şikəst edən bütün ictimai qaydalara qarşı öz etirazını bildirən Dikens bu romanda incə qəlbli, bəşəriyyətə xoşbəxtlik arzusu edən böyük istedad sahibi kimi canlanır. Hörmət və məhəbbətə layiq olan bu sənətkar şübhəsiz ki, insanları böyük məhəbbətlə sevmişdir.

Dikens, ilk əsərlərinin dərcindən dərhal sonra dünya şöhrəti qazanan az sayda böyük yazıçıların siyahısına aiddir. Rusiya Dikensin əsərlərini xüsusilə çox erkən qiymətləndirdi. 40-çı illərin əvvəllərində bəzi əsərlər həm ayrı-ayrı nəşrlərdə, həm də ədəbi jurnalları sahifələrində dəfələrlə və sistematik şəkildə nəşr edilmişdir [3, 94-95].

Əsərdə ilk dəfə fərd və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqəsi, uşağın şəxsiyyəti və onu əhatə edən sosial mühit məsələsinə toxunulması xüsusi bir haldır. Müəllif heyrətamiz bir ustalıqla uşaqların mürəkkəb daxili dünyasını, qəhrəmanlarını, taleyini və müasir cəmiyyətlərindəki müxtəlif təcrübələri təsvir edir [6, 19].

“Oliver Twistin Sərgüzəştləri” romanı burjua cəmiyyətinin əxlaqına və əxlaqına müraciət edə biləcək bir əsər kimi düşünülərsə, bəlkə də zamanəmizdəki mənəvi və əxlaq tərbiyyəyə kömək edə bilər.

Burada əsas məsələ, əsərin 180 cildin sonu öz aktuallığını qoruyub saxlamaması və müasir tələbənin əxlaq keyfiyyətlərini yetişdirmək üçün istifadə edilə bilməsi ilə bağlıdır.

Əsərin aktuallığı ondadır ki, zamanın özü əvəzini əvəzləyən mənəvi və əxlaq tərbiyyəsidir. Dün, ədəbiyyatına müraciət edərkən əxlaqı özəyi olan qəhrəman nümunələri tapırıq. Bu Charles Dikensin romanında ki, Oliver Twistdir [1, 201]. Bəs niyə ədəbiyyatdan heç bir oxucunu laqeyd qoymayacaq müsbət nümunələrdən bəhrələnməyək?

Dikens oxucuya bir insana sonsuz məhəbbət, mövqeyinə qarşı alovlu və səmimi rəğbət göstərir. Dərin humanizm, həyatda həqiqət, müsbət personajların təsvirində incə psixoloji analiz - bu, böyük ingilis realistin əsərlərini istənilən dövrdə istənilən oxucu üçün aktual və maraqlı edən şeydir.

“Oliver Twistin Sərgüzəştləri” romanının ciddiliyini və əzəmətini həqiqətən başa düşmək üçün, ilk növbədə, XIX əsrin birinci yarısındakı İngilis cəmiyyətinin həyatı ilə tanış olmalı, həqiqətlərlə tanış olmalıyıq. O zaman İngiltərədəki cəmiyyətin aşağı təbəqəsinə mənsub olan insanlar üçün daha mənfəətli hala gələn bu nəticələrə səbəb olan o idi.

Əxlaq və tərbiyyə istənilən vəziyyətdə insan həyatında vacib bir amildir. Bu günkü texnoloji tərəqqi əsərində əxlaq məsələləri öz əhəmiyyətini itirməmişdir. Elm və sənət gücləndikcə vicdan və insanlığa da ehtiyac artır. Əks təqdirdə insan ixtiyarında olan elm və texnologiyadan yalnız kimyəvi bombalar, atom silahları düzəlmək üçün istifadə edir.

Məlumdur ki, sivilizasiya iki görkəmli ixtira sayəsində yaranır - yazı və çap. Kitabların böyük rəolu günc nəslin təhsili və tərbiyyəsinə, zamanla nəsilər arasındakı əlaqənin həyata keçirilməsinə də kifayət edən amildir. Əlbətdə ki, sivilizasiyanın şah əsərlərini yaradan yazarlar şəxsiyyətin inkişafında mühüm rol oynayan əsərlər nəzərdə tutulur [4, 225-

227].

Əxlaq və tərbiyyə istənilən vəziyyətdə insan həyatında vacib bir amildir. Bu günkü texnoloji tərəqqi əsərində əxlaq məsələləri öz əhəmiyyətini itirməmişdir. Elm və sənət gücləndikcə vicdan və insanlığa da ehtiyac artır. Əks təqdirdə insan ixtiyarında olan elm və texnologiyadan yalnız kimyəvi bombalar, atom silahları düzəlmək üçün istifadə edir.

Həqiqətən də əziz Peyğəmbər (s) və onun ardıcıllarının gözəl əxlaqı İslam dininin tələblərinə əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Həzrət Peyğəmbər (s) güzəstə edən və alicənab bir şəxs idi. O ətrafdağılarla xoş davranır və hamının öz fikrini bildirməsi üçün şərait yaradırdı. Dünya şöhrətli Azərbaycan alimi Nəsrəddin Tusinin “Əxlaqı Nasir” əsərində də əsas məqsəd kimi cəmiyyətin mənəvi tərbiyyəsi məsələsinə qoyur. Bu “məqsədə çatmaq, cəmiyyətdə vicdanlı, namuslu, bacarıqlı, xeyriyyə, işgüzar adamların tərbiyyəsi edilib hazırlanması üçün, dövlət-bəndəliklə də daxil olmaqla bütün uşaqların tərbiyyə edilməsini mümkün hesab edir, lakin tərifi, təhsin, mükafat, şübhələndirmələrə üstünlük verir”.

Əxlaq və məqsədyönlülük bir-birindən ayrılmaz fenomenlərdir, çünki özlüyündə etik nəzərə vasitə və məqsəd kimi istiqamətlərə parçalanır. Etikandan belə bir “qızıl qanunu” mövcuddur ki, məqsəd vasitəsiz mənasız olduğu kimi, vasitə də məqsədsiz kordur. İnsanın məqsədi və həmin məqsədin həyata keçirilməsi üçün vasitələr, tələbatlar, və tələbatlarının ödənilməsi üçün Etika və gender əsas amildir [5, 97-99].

Azərbaycanda müasir qloballaşma və keçmiş milli mənəvi dəyərlərin dirçəldilməsi şəraitində müasir milli mentalitetin ziddiyyətli cəhətləri üzə çıxır. Azərbaycan ailələrində keçmiş milli-mənəvi dəyərlər, ənənəvi Şərq dəyərlərinə və Qərb mənəvi dəyərlərinə münasibətdə təbəqələşmə yaranır. Bəzi ailələr isə Şərq və Qərb dəyərləri arasında tərəddüd edir. Qərbə meyli təmin edən amil kimi Azərbaycan dövlətinin dünyaviliyi, onun Konstitusiyasının demokratiyaya əsaslanması və ölkənin kişilərlə bərabər qadınların da hüquq və azadlıqlarını qoruyan beynəlxalq konvensiyalara qoşulması göstərilir.

Uşaq tərbiyyəsindəki bir çox problem, valideynlərin övladının xarakterini qətiliklə nəzərə almamasından irəli gəlir. Baba və ana, cəmiyyətin kiçik bir üzvündə sosial bacarıqların inkişaf etdirilməsinə görə məsuliyyət daşıyırlar və bir uşaq tərbiyyəsi, yetkinlərin tələblərinə tamamilə məhəl qoymadan davrananda bu, valideynləri üçün əsəbi və bəzən utandırıcıdır. Bu arada bir uşağın xasiyyəti fitri bir xüsusiyyətdir və nə qədər istəsən də dəyişdirə bilməzsən. Bir uşaq, gözəlliklərinin əksinə olaraq, çox açıq davranırsa və ya əksinə, bütün inandırılmalara baxmayaraq insanlarla ünsiyyət qurmaq istəmirsə, sadəcə bunu qəbul etməli və uşağın xarakter xüsusiyyətlərinə uyğun bir fəaliyyət seçməlisiniz [5, 77].

Bir insanın xarakteri ən çox irsiyyətdən və onu əhatə edən sosial mühitin təsirinə asılıdır. Körpənin xasiyyətinin hərəkətilik, zehni sabitlik və reaktivlik kimi xüsusiyyətləri fitri xarakter daşıyır. Bir uşaq daha aktiv və ya daha sakit olması üçün yenidoğulmuş tərbiyyə etməyiniz nəticə verməyəcək. Valideynlər tərəfindən seçilən tərbiyyə növü müstəsna olaraq ailədəki münasibətlərin təbiətinə təsir göstərə bilər.

Ədəbiyyat

1. Геллуева Е.Ю. Диккенс. История всемирной литературы. Т. 1. - М.: Мегатрон, 1989. 470с.
2. Диккенс Ч. «Приключения Оливера Твиста». М.: Детская литература, 1989. - 357с.
3. История зарубежной литературы XIX в. Ч. 1-2. Под ред. Л.С.Дмитриева. Изд-во МГУ, 1983. 329 с.
4. Туси Хасə Nəsrəddin “Əxlaqı-Nasir” Bəki. Lider nəşriyyatı. 2005. 280 s
5. K.Ağayeva, Etika və gender: sosial-əxlaqı davranış təhsili. Bakı, “Sabah”, 2007. 196 s.
6. Məmmədova T.K. Müəllif ironiyası və bədii təxəyyül № 16/2. SDU Elmi xəbərlər. 2020. s. 18-20. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43169088>

Key-words: upbringing, morality, education, respect, creativity

Ключевые слова: воспитание, нравственность, образование, уважение, творчество.

SUMMARY

The moral and moral education of a young man in Charlie Dickens' novel «Oliver Twist»

The article deals with the novel by English writer Charles Dickens, which depicts the social situation of the time, the plight of the poor in the capitalist-bourgeois environment, and the suffering of young children with convincing plaques. This novel is a work of art that has not lost its power of artistic influence and cognitive significance since its inception. The deformities and deep contradictions shown in the book still cause terrible disasters in the lives of many peoples, and millions of people are starving to death in poverty. In addition, the author pays special attention to the topic of moral education in the article. He clarifies the topic of morality and education by giving several examples from N. Tusi's work Moral-Nasir.

РЕЗЮМЕ

Морально-нравственное воспитание молодого человека в романе Чарльз Диккенса «Оливер Твист»

Статья посвящена роману английского писателя Чарльза Диккенса, который с убедительными изображениями социальную ситуацию того времени, тяжелое положение бедняков в капиталистически-буржуазной среде и страдания малых детей. Этот роман - произведение искусства, не утратившее своей художественной силы и познавательного значения с момента своего появления. Показанные в романе уродства и глубокие противоречия до сих пор вызывают ужасные бедствия в жизни многих людей, и миллионы людей умирают от голода в нищете. Кроме того, в статье автор уделяет особое внимание теме нравственного воспитания. Он разъясняет тему морали и воспитания, приводя несколько примеров из работы Н. Туси «Ахлаг-Насир».

RƏYÇİ: dos.S.Abbasova